

Wiesław Śladkowski

Historyk dziejów społecznych idei politycznych i oświaty przełomu XIX i XX stulecia

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 5455, 9-14

1999/2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

*Historyk dziejów społecznych, idei politycznych i oświaty
przełomu XIX i XX stulecia*

Historien des événements sociaux, des idées politiques et de l'instruction
publique de la fin du XIX-e s. et du début du XX-e s.

Profesor Albin Koprucki, kierownik Zakładu Historii Nowożytnej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, jest znanym w kraju badaczem dziejów nowożytnych, wytrawnym dydaktykiem i wychowawcą młodych kadr naukowych, cenionym organizatorem nauki. Siedemdziesiąta rocznica urodzin, którą obchodzi w roku 1999, zbiega się z Jego — trwającą bez mała 50 lat — pracą w uniwersytecie i tyleż prawie lat liczącą twórczością naukową. Przypomnienie i ukazanie dotychczasowych dokonań Jubilata jest uzasadnione ich rangą i zwyczajem akademickim.

Urodził się 15 listopada 1929 roku we wsi Wola Zdunkowska, w powiecie Radzyń Podlaski, należy więc do pokolenia doświadczonego w latach szkolnych II wojną światową i okupacją niemiecką. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Suchowoli, w pierwszym półroczu 1946 roku pracował w tartaku w Nowym Porciu w Gdańsku. Powrócił jednak do domu i został uczniem nowo powstałego Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Milanowie. Egzamin maturalny zdał w roku 1951 i w tymże roku rozpoczął studia historyczne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jako student I roku słuchał wykładów wybitnych historyków polskich: Ludwika Piotrowicza, Jana Dąbrowskiego, Romana Grodeckiego, Kazimierza Lepszego. Po zaliczeniu I roku studiów w 1952 roku został odgórnie decyzją przeniesiony wraz z grupą kilku kolegów z Lubelszczyzny na nowo utworzony w Uniwersytecie Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie Wydział Humanistyczny, gdzie w latach 1952–1955 kontynuował studia historyczne. W 1953 roku rozpoczął w tymże uniwersytecie pracę zawodową jako zastępca asystenta. Działalność w studenckim kole naukowym

historyków. W obliczu zbliżającej się wówczas 50. rocznicy rewolucji 1905–1907 roku znalazł się w tej grupie jego członków, która podjęła badania nad przebiegiem rewolucji w Lublinie i na Lubelszczyźnie. Pracę magisterską pt. „Wystąpienia chłopów w guberni lubelskiej podczas rewolucji 1905 roku” napisał w roku 1955 pod kierunkiem docenta dr. Jerzego Danielewicza, uzyskując dyplom magisterski na Wydziale Humanistycznym z numerem pierwszym. Praca została wysoko oceniona, gdyż była oparta na materiałach archiwalnych. Zasadnicze jej fragmenty zostały opublikowane w wydawnym w rok później wydawnictwie zbiorowym *Rewolucja 1905–1907 na Ziemi Lubelskiej*.

Młodego adepta historii bez reszty wciągnęły badania źródłowe w przebogatyh zespołach Kancelarii Gubernatora Lubelskiego i Rządu Gubernialnego Lubelskiego oraz w aktach urzędów włościańskich, przechowywanych w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie. Dla problematyki społeczno-politycznej przełomu XIX i XX wieku miały one w odniesieniu do Lubelszczyzny pionierski charakter, ułatwiała je biegła znajomość języka rosyjskiego. Poczynając od końca lat pięćdziesiątych, Jego sylwetka naukowa była kształtowana przez tak wybitnego badacza i znawcę źródeł, jakim był profesor Tadeusz Mencel, łączący stanowisko dyrektora Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lublinie z pracą na uniwersytecie. Pod jego też kierunkiem Albin Koprucki napisał i obronił pracę doktorską w 1964 roku „Ruchy rewolucyjne na wsi lubelskiej w latach 1905–1907”, która w trzy lata później została w całości opublikowana. Monografia ta spotkała się z zainteresowaniem krytyki i stała się trwałą pozycją w literaturze przedmiotu. W twórczej, owocnej i pełnej harmonii współpracy z mistrzem, profesorem T. Menclem, wyrastał doktor Albin Koprucki na samodzielnego badacza, w roku 1969 został mianowany docentem. Habilitował się w roku 1978, podstawą był bogaty już dorobek naukowy i *Studia z dziejów społeczno-politycznych Lubelszczyzny 1864–1918 r.* W roku 1991 został profesorem nadzwyczajnym UMCS, w roku 1995 uzyskał tytuł profesora, a w roku 1999 stanowisko profesora zwyczajnego.

Jego dotychczasowy dorobek naukowy liczący prawie 350 pozycji bibliograficznych, która to liczba zawiera monografie, wydawnictwa źródłowe, rozprawy i artykuły naukowe i popularno-naukowe oraz publicystyczne, recenzje, noty i sprawozdania, składa się z trzech zasadniczych nurtów. Kształtowały się one i rozwijały pod wpływem wielu czynników: własnych twórczych zainteresowań, zagranicznych staży i kontaktów naukowych, pełniących w uniwersytecie funkcji, były też odpowiedzią na pojawiające się na gruncie historiografii zapotrzebowania i zamówienia wyznaczające nowe pola badawcze. Dzięki dwóm trzymiesięcznym stażom w Moskwie (1969) i Le-

ningradzie (1972) Albin Koprucki znacznie pogłębił i poszerzył swój warsztat źródłowy. Docierając jako jeden z pierwszych polskich badaczy do akt policji i ochrony, uzyskał dane i informacje o pierwszorzędym znaczeniu dotyczące carskiej polityki narodowościowej i rusyfikacji. Nawiązał wówczas, a także podczas następnych wyjazdów, owocne kontakty naukowe z profesorem I. I. Kostiuszką z Instytutu Słowianoznawstwa i Bałkanistyki Akademii Nauk ZSRR oraz profesorami I. A. Woronkowem i Iriną Bielawską z Katedry Południowych i Zachodnich Słowian Uniwersytetu im. Łomonosowa w Moskwie. Wielokrotnie przebywał w Uniwersytecie im. Iwana Franki we Lwowie, w Instytutach Pedagogicznych w Wilnie, Brześciu i Łucku, w roku 1976 podróżował po Syberii, nawiązując kontakty ze środowiskami historycznymi w Nowosybirsku i Irkucku, a także z miejscową Polonią. Kilkakrotnie przebywał w uniwersytetach w Erewaniu, Ołomuńcu, Debreczynie, biorąc udział w sesjach naukowych i wygłaszając referaty. Ze środowiskami polonijnymi zetknął się w Wiedniu, a także podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie (1974). Pracując w Katedrze Historii Nowożytnej Polski, a następnie w Zakładzie Historii Nowożytnej Instytutu Historii, pełnił równocześnie w latach 1969–1975 funkcję kierownika Studium Nauk Politycznych UMCS, a w latach 1975–1981 dyrektora Międzyuczelnianego Instytutu Nauk Politycznych, pogłębił wówczas i rozszerzył swe zainteresowania historią myśli politycznej. Wreszcie na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych był jednym z inicjatorów badań zespołowych nad dziejami oświaty i szkolnictwa polonijnego.

Z tych trzech nurtów najwcześniejszy i bogaty w dokonania jest ten, który został wytyczony różnorodnymi badaniami nad dziejami społecznymi i politycznymi Lubelszczyzny, w okresie po powstaniu styczniowym do zakończenia I wojny światowej. Skupiwszy zrazu uwagę na sytuacji wsi i położeniu ludności chłopskiej i folwarcznej oraz jej walce z uciskiem społecznym i narodowościowym, z czasem objął swymi zainteresowaniami także inne warstwy i grupy społeczne. Omówił postawy i zachowanie społeczeństwa polskiego wobec polityki zaborcy, w czasie rewolucji 1905–1907 i wyborów do I i II Dumy. Zwrócił uwagę na ziemiaństwo, naświetlił sytuację, w jakiej znalazło się w latach po powstaniu styczniowym, przedstawił jego działalność podczas I wojny światowej. Dostrzegł patriotyczną postawę duchowieństwa katolickiego oraz przedstawił rolę Kościoła w walce z rusyfikacją, w obronie polskości i tożsamości narodowej. Od dominującej w pierwszych opracowaniach szczegółowej analizy sytuacji gospodarczej przeszedł do badań nad procesami dokonującymi się w obrębie świadomości społecznej i mentalności narodowej, czyniąc swe studia komplementarnymi. W ramach tej problematyki opublikował wiele artykułów, a także całościowych ujęć synte-

tycznych, zawartych w takich wydawnictwach jak *Dzieje Lubelszczyzny* t. I (PWN 1974) czy *Z przeszłości dalekiej i bliskiej. Szkice z dziejów Lubelszczyzny* (Lublin 1980).

W ostatnich latach zainicjował też odkrywcze badania dotyczące funkcjonowania społeczności lokalnych, które znalazły swe najpełniejsze ujęcie w książce *Lokalna społeczność gminy bychawskiej i jej aktywność 1864–1918* (Lublin 1995). Wskazał w niej na istnienie wzajemnych związków między środowiskami wiejskim i małomiasteczkowym oraz podkreślił kulturotwórczą działalność niektórych dworów ziemiańskich i duchowieństwa w szerszym wyniku z założeń pozytywistycznych pracy organicznej i cywilizacyjnej.

Drugim nurtem jego zainteresowań stały się dzieje polskiej myśli politycznej w XIX i XX wieku. Początkowo dotyczyły one idei i założeń socjalistycznych i znalazły swój wyraz w wydawnictwach źródłowych dotyczących programów brukselskiego i Wielkiego Proletariatu. Z czasem objęły także myśl polityczną ruchu ludowego na tle jego działalności na terenie Zamojszczyzny. W studiach i opracowaniach dotyczących różnych aspektów aktywności ziemianstwa zostały również oświetlone idee polityczne wyznawane przez tę warstwę społeczną, a także przedstawione postawy niektórych jej przedstawicieli w latach I wojny światowej.

Trzecią wreszcie dziedziną, silnie zaznaczającą się w pisarstwie historycznym profesora Kopruckowniaka, są dzieje oświaty i szkolnictwa. Wyróżnić tu można dwa kręgi zainteresowań. Pierwszy, zaznaczony wcześniejszymi pracami, ukazywał walkę o szkołę polską w latach zaborów, omawiał tajne nauczanie oraz ukazał genezę zawodowego ruchu nauczycielskiego w regionie lubelskim. Jego zwieńczeniem stała się obszerna monografia *Liceum Ogólnokształcące w Milanowie 1945–1995* (Lublin 1996), będąca publikacją nie tylko jubileuszową, lecz także wartościową poznawczą.

Krąg drugi, to badania nad dziejami polonijnego szkolnictwa i oświaty. W tej właśnie dziedzinie osiągnięcia profesora Kopruckowniaka mają wymiar ogólnokrajowy. Przez piętnaście lat (1976–1990) kierował on w ramach problemu międzyresortowego, a następnie Centralnego Programu Badań Podstawowych, zorganizowanym przez siebie kilkunastoosobowym zespołem badawczym złożonym z pracowników naukowych wywodzących się z różnych ośrodków. Zespół ten prowadził zakrojone na szeroką skalę badania nad oświatą polonijną zarówno w europejskich, jak i zamorskich skupiskach emigracji polskiej, w aspekcie historycznym i współczesnym. Uczestniczący w nim badacze opracowali wiele wartościowych monografii, a także prac doktorskich i habilitacyjnych. Były też organizowane konferencje i sesje naukowe, pod redakcją profesora Kopruckowniaka ukazało się kilka wydawnictw zespołowych, będących ich pokłosiem. Podsumowaniem wieloletnich

badania naukowe zespołu stał się zredagowany przez Jubilata i z jego poważnym autorskim udziałem tom *Szkolnictwo polonijne na świecie. Zarys syntezy* (Lublin 1995). Syntetycznie ujęty zarys dziejów oświaty i szkolnictwa polonijnego jego pióra znalazł się także w dziele *Polonia w Europie* (Poznań 1992). To właśnie w dużej mierze dzięki talentowi organizacyjnemu profesora Kopruckowniaka, jego umiejętnościom w kierowaniu interdyscyplinarnym zespołem badawczym i merytorycznej kompetencji, w tej dziedzinie badań polonijnych osiągnięto wyniki o charakterze naukowym. Profesor Kopruckowniak był także współautorem dwóch ekspertyz przygotowanych dla I Wydziału PAN na temat polonijnego szkolnictwa i oświaty.

Patrząc całościowo na jego dotychczasową twórczość naukową, można dostrzec następującą jej ewolucję. Polega ona na stałym poszerzaniu oraz źródłowym pogłębianiu pola badawczego w ramach uprawianej przez niego problematyki. Pod względem założeń metodologicznych nastąpiło odejście od początkowych i stosunkowo jednostronnych założeń materializmu dziejowego w kierunku integralnego spojrzenia na przeszłość i narracji wyjaśniającej.

Żywy, zaznaczony pełnieniem wielu odpowiedzialnych funkcji jest udział profesora Kopruckowniaka w życiu uniwersytetu. W latach 1969–1981 był członkiem senatu uczelni, a w latach 1972–1978 prorektorem UMCS. W latach 1981–1983 pełnił funkcję przewodniczącego Rady Naukowej Instytutu Historii UMCS, a w latach 1987–1991 był wicedyrektorem tego Instytutu. Od roku 1982 do chwili obecnej jest kierownikiem Zakładu Historii Nowożytniej, w którym aktualnie pracuje 5 profesorów. W krajowym życiu naukowym działalność Jego uwidatniło członkostwo w radach naukowych Zakładu Badań nad Polonią Zagraniczną PAN w Poznaniu, Instytutu Historii filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku. Jest także członkiem Komitetu Badania Polonii PAN. W latach 1980–1987 był redaktorem naczelnym „Rocznika Polonijnego”.

Efektom długoletniej, owocnej pracy dydaktycznej jest około 290 prac magisterskich napisanych pod jego kierunkiem, niektórzy z autorów otrzymali dyplomy z wyróżnieniem, a ich prace w całości lub we fragmentach były publikowane. Jest promotorem 16 prac doktorskich, w większości ogłoszonych drukiem, kolejna rozprawa doktorska pisana pod Jego kierunkiem jest w toku realizacji. Siedmiu z jego uczniów habilitowało się, kolejne habilitacje są w toku, dwóch uczniów jest profesorami. Jako recenzent uczestniczył w 28 przewodach doktorskich i 10 habilitacyjnych w UMCS, UW, UAM oraz WSP w Opolu i WSP w Kielcach.

Jest autorem napisanego wspólnie z T. Menclem podręcznika historii dla II klasy technikum (PWSP 1981, 1986). Z jego poważnym udziałem

autorskim został też opracowany i zredagowany wspólnie z W. Kucharskim trzypiętomowy skrypt *Polacy w świecie. Polonia jako zjawisko społeczno-polityczne* (Lublin 1986).

Za swe osiągnięcia naukowe i dydaktyczne był dziesięciokrotnie wyróżniany przez ministra nagrodami indywidualnymi i zespołowymi. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim i Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Komisji Edukacji Narodowej i złotą odznaką Zasłużony dla Miasta Lublina.

W toku swej jakże owocnej pracy zyskał powszechne uznanie i szacunek dzięki prawości charakteru, altruistycznej postawie oraz szczerości i niezawodności w przyjaźni i koleżeństwie. Dedykowany Jemu tom z pracami Jego przyjaciół, kolegów, współpracowników i uczniów jest wyrazem ich uczuć — szacunku, przywiązania i wdzięczności.

Wiesław Śladkowski